

ІНФОРМАЦІЙНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ ДЕРЖАВИ: ДО ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ**INFORMATION SOVEREIGNTY OF THE STATE: ON THE ISSUE OF ENSURENCE**

**Солодка О.М., к.ю.н.,
старший науковий співробітник**

Національна академія Служби безпеки України

Стаття присвячена з'ясуванню сутності інформаційного суверенітету держави та змісту його забезпечення. Зазначено, що у юридичній науці відсутній єдиний підхід до визначення сутності поняття «забезпечення інформаційного суверенітету держави», як і власне розуміння інформаційного суверенітету держави, незважаючи на його надзвичайну актуальність в сучасних умовах. Актуальність статті обумовлена стрімким розвитком інформаційних технологій, віртуалізацією суспільних відносин, посяганнями на національний інформаційний простір та необхідністю дослідження ролі держави як носія суверенітету в період надзвичайного розвитку інформаційного суспільства, яке сьогодні формує якісно нові умови взаємодії різноманітних акторів та впливає на усі без винятку сфери суспільного та державного життя.

У публікації доводиться, що забезпечення інформаційного суверенітету становить діяльність держави в особі уповноважених суб'єктів, спрямовану на впорядкування суспільних відносин в інформаційній сфері з метою визначення та захисту національних інтересів України в інформаційній сфері, їх реалізацію, а також формування системи національної інформаційної стійкості, яка визначається як здатність держави і суспільства ефективно протистояти інформаційним загрозам, адаптуватися до змін інформаційної безпеки, підтримувати її стале функціонування, швидко відновлюватися до бажаної рівноваги після кризових ситуацій. Досліджено, що національна інформаційна стійкість забезпечується через спроможності – сукупність людських, матеріально-технічних, інформаційних ресурсів відповідних суб'єктів, що визначають їх здатність ефективно протидіяти загрозам, надзвичайним і кризовим ситуаціям, забезпечити відновлення та стале функціонування інформаційної сфери держави і суспільства.

Зважаючи на те, що державний суверенітет характеризує державу як її політико-правова характеристика, то інформаційний суверенітет є тією характеристикою, яку держава повинна собі забезпечити через відповідний механізм, відтак пріоритетним при розгляді інформаційного суверенітету є діяльнісний підхід, що включає правовий, інституційний, функціонально-технологічний аспекти тощо.

Ключові слова: інформаційний суверенітет, забезпечення інформаційного суверенітету, національна інформаційна стійкість.

The article is devoted to clarifying the essence of the information sovereignty of the state and the content of its provision. It is noted that there is no single approach to defining the essence of the concept of "ensuring the information sovereignty of the state" in legal science, as well as the actual understanding of the information sovereignty of the state, despite its extreme relevance in modern conditions. The relevance of the article is due to the rapid development of information technologies, the virtualization of social relations, encroachments on the national information space and the need to study the role of the state as the bearer of sovereignty in the period of extraordinary development of the information society, which today forms qualitatively new conditions for the interaction of various actors and affects all spheres of social and state life without exception.

The publication proves that ensuring information sovereignty is the activity of the state as authorized subjects, aimed at regulating public relations in the information sphere in order to define and protect the national interests of Ukraine in the information sphere, their implementation, as well as the formation of a system of national information sustainability, which is defined as the ability of the state and society to effectively resist information threats, adapt to changes in information security, maintain its stable functioning, quickly recover to the desired balance after crisis situations. National information sustainability is ensured through capabilities – a set of human, material, technical and informational resources of the relevant subjects, which determine their ability to effectively counter threats, emergency and crisis situations, to ensure the restoration and sustainable functioning of the information sphere of the state and society.

Зважаючи на те, що державний суверенітет характеризує державу як її політико-правова характеристика, то інформаційний суверенітет є тією характеристикою, яку держава повинна собі забезпечити через відповідний механізм, відтак пріоритетним при розгляді інформаційного суверенітету є діяльнісний підхід, що включає правовий, інституційний, функціонально-технологічний аспекти тощо.

Key words: information sovereignty, ensuring information sovereignty, national information stability.

Постановка проблеми. Розвиток інформаційного суспільства формує принципово нові умови існування держави та її взаємодії з іншими суб'єктами, а забезпечення інформаційного суверенітету держави пов'язане з усіма сферами суспільного життя: політичною, економічною, соціальною – і здійснюється не тільки всередині країни, але і за її межами, як у національному, так і глобальному інформаційному просторі, під час реалізації всіх функцій держави з огляду на присутність у них інформаційної складової. Нагальна потреба дослідження питань забезпечення інформаційного суверенітету держави обумовлена розвитком інформаційного суспільства, що формує нові реалії та вносить зміни не тільки у внутрішню політику різних за рівнем інформаційного та технологічного розвитку держав, але й у відносини між ними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних наукових джерелах питання інформаційного суверенітету держави відображені у наукових працях О. Баранова, В. Горового, О. Довганя, Д. Дубова, В. Пилипчука, Т. Ткачука, Д. Олейнікова, О. Яреми та багатьох інших, проте проникнення інформаційних технологій у всі сфери життя, набуття інформацією статусу найціннішого ресурсу, транскордонність інформаційного простору обумовлює необхідність перманентного дослідження сучасної характеристики держави – інформаційного суверенітету та особливостей його забезпечення.

Метою статті є визначення сутності забезпечення інформаційного суверенітету держави.

Виклад основного матеріалу. Прийнятний стан інформаційної безпеки характеризується захищеністю інформаційного суверенітету. Утім, на нашу думку, вказаними поняттями охоплюється лише активний аспект, а не менш важливим компонентом є створення належних умов для його реалізації, адже, якщо суверенітет Української держави забезпечується не лише формально юридичним закріпленням цієї категорії на конституційному рівні, але й ефективним гарантуванням суверенного стану державної влади економічними, військовими, дипломатичними та іншими засобами і ресурсами, наявністю: уряду; законодавства; збройних сил; поліції; банківською системою; кордонами, – має потужну економічну основу і передбачає широкий комплекс відповідних матеріально-фінансових та організаційних заходів [1], то інформаційний суверенітет держави пропонується визначати як право держави визначати свою інформаційну політику самостійно, розпоряджатися інфраструктурою, ресурсами, забезпечувати інформаційну безпеку, а у функціональному аспекті – як стійкість до інформаційної війни, тобто здатність до захисту населення від масованого інформаційного оброблення з боку зовнішнього противника, заснованого на можливості держави управляти інформацією, яку одержує

населення [2], що вимагає створення відповідних умов та вкладається у поняття «забезпечення».

Великий тлумачний словник сучасної української мови дає таке визначення дієслова «забезпечувати» («забезпечити»): 1. Постачати щось у достатній кількості, задовольняти кого, будь-що у якихось потребах. 2. Створювати надійні умови для здійснення будь-чого; гарантувати щось. 3. Захищати, охороняти будь-кого, будь-що від небезпеки [3]. Аналіз наукових досліджень дозволяє виділити у правовій та політичній науці два підходи, які визначають зміст і окремі елементи механізму забезпечення державного суверенітету в інформаційному просторі: юрисдикційний, заснований на визначенні юрисдикції державних органів щодо суб'єктів та об'єктів інформаційних відносин; технологічний, що ґрунтується на визначенні загроз державному суверенітету України через загрози інформаційної безпеки [4].

Законодавство України містить чимало прикладів використання термінів «забезпечення», «забезпечувати» і як правило, йдеться про сукупність заходів, спрямованих на задоволення певних прав, вимог, процесів, потреб та інтересів учасників суспільних відносин, які слід визначити. У безпекознавчій парадигмі «забезпечення безпеки» передбачає запобігання загрозам. У свою чергу, вибір форми забезпечення інформаційного суверенітету залежить від характеру умов та змісту застосовуваних заходів щодо нейтралізації негативного впливу загроз). Якщо будь-який суб'єкт порушує межі даної держави або примушує її ухвалити те чи інше рішення, що не відповідає національним інтересам її народу, то це – порушення суверенітету держави, власне це повинно бути і відображено в частині забезпечення інформаційного суверенітету держави.

Так, ст. 1 Конституції України проголошує її суверенною і незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою, а у ст. 17 Конституції України зазначено, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу [4]. Виділяють три рівні її існування: 1) ідеологічний – відбиття функції держави в суспільній свідомості як необхідності державної діяльності в певному напрямі, важливого для розвитку суспільства, зумовленої неможливістю її здійснення інститутами громадянського суспільства; 2) інституціональний (нормативний) – відображення необхідності державної діяльності в сукупності взаємопов'язаних правових настанов, які обов'язково повинні набути закріплення у відповідних правовій системі формах позитивного права; 3) прагматичний (фактичний) – втілення функції держави в її практичній діяльності [5].

Національні інтереси України – життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян [6]. Фундаментальними національними інтересами України є: 1) державний суверенітет і територіальна цілісність, демократичний конституційний лад, недопущення втручання у внутрішні справи України; сталий розвиток національної економіки, громадянського суспільства і держави для забезпечення зростання рівня та якості життя населення; інтеграція України в європейській політичній, економічній, безпековій, правовій простір, набуття членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору, розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами. Державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямовується на забезпечення воєнної, зовнішньополітичної, державної, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, безпеки критичної інфраструктури, кібербезпеки України та на інші її напрями.

Важливим є те, що національні інтереси України відображають фундаментальні цінності та споконвічні прагнення Українського народу, його потреби в забезпеченні гідних умов життєдіяльності, а також цивілізовані шляхи їх створення і способи задоволення. Основними суспільно-державними (національними) цінностями України є [7]:

1) соборність – єдність, неподільність усіх територій України, духовна єдність українців, які проживають на території України, а також єдність усіх громадян України незалежно від національності та віросповідання, спрямована на утвердження справжнього суверенітету і незалежності України, побудову процвітаючої демократичної національної держави;

2) самобутність – національна ідентичність, неповторність, оригінальність, які виявляються окремою особою чи групою осіб у ментально обумовленому художньо-мистецькому світосприйнятті, національно прийнятних способах спілкування, діяльності, поведінки. Самобутність українського народу визначається його історією, культурою, традиціями та українською мовою;

3) воля – здатність, намір, кероване намагання, прагнення досягти мети. Проявом волі українського народу є героїка боротьби за незалежність України, прагнення до самостійності, невпинний пошук шляхів досягнення свободи;

4) гідність – відстоювання своїх духовно-моральних і державницьких позицій, усвідомлення власної ваги та громадянського обов'язку у міжнародному співтоваристві.

Відповідно, забезпечення інформаційного суверенітету має передбачати збереження національних цінностей через реалізацію національних інтересів в інформаційній сфері, а саме: гарантування права на достовірну, повну та своєчасну інформацію, свободу слова та інформаційну діяльність, недопущення необґрунтованого обмеження доступу до інформації, крім випадків, визначених законом; удосконалення інформаційного взаємозв'язку «суспільство – держава»; збереження та вдосконалення вітчизняного інформаційного продукту та технологій, забезпечення інформаційної та національно-культурної ідентифікації України у світовому інформаційному просторі; модернізацію інформаційної інфраструктури; державну підтримку й розвиток ресурсів науково-технічної продукції та інформаційних технологій тощо. Необхідно визначити окремими положеннями, що національні інтереси держави Україна поширюються на технологічні досягнення, розробки стратегічного значення та на національний віртуальний простір, захист якого теж необхідно визнати національним інтересом, адже він є сьогодні невід'ємною складовою інформаційного простору як сфери реалізації інформаційного суверенітету держави.

Як зазначає Шмоткін О. В. [8], під забезпеченням реалізації національних інтересів слід розуміти: створення організаційних і матеріальних умов для реалізації інтересів; попередження виникнення деструктивних чинників цьому інтересу; виявлення деструктивних чинників, що виникли; відновлення наслідків, завданої шкоди дією деструктивних чинників.

Фактично, ці складові на сьогодні у вітчизняному законодавстві визначені через поняття національної стійкості, під чим розуміють здатність держави і суспільства ефективно протистояти загрозам будь-якого походження і характеру, адаптуватися до змін безпекового середовища, підтримувати стає функціонування, швидко відновлюватися до бажаної рівноваги після кризових ситуацій. Національна стійкість забезпечується через спроможності – сукупність людських, матеріально-технічних та фінансових ресурсів суб'єктів забезпечення національної стійкості, що визначають їх здатність ефективно протидіяти загрозам, надзвичайним і кризовим ситуаціям, забезпечити відновлення та стає функціонування осно-

вних сфер життєдіяльності держави і суспільства [9]. На нашу думку, зважаючи на складові національної безпеки до визначення слід додати інформаційні ресурси, оскільки інформаційна безпека є невід'ємною складовою національної, то відповідно національна стійкість включає і інформаційну стійкість та безпосередньо впливає на забезпечення інформаційного суверенітету держави.

Відтак, забезпечення інформаційного суверенітету держави включає:

- визначення національних інтересів в інформаційній сфері та створення організаційно-правових і матеріальних умов для їх реалізації;
- формування національної інформаційної стійкості суспільства та держави.

Національна інформаційна стійкість – це здатність держави і суспільства ефективно протистояти інформаційним загрозам, адаптуватися до змін інформаційної безпеки, підтримувати її стале функціонування, швидко відновлюватися до бажаної рівноваги після кризових ситуацій. Національна інформаційна стійкість забезпечується через спроможності – сукупність людських, матеріально-технічних, інформаційних ресурсів відповідних суб'єктів, що визначають їх здатність ефективно протидіяти загрозам, надзвичайним і кризовим ситуаціям, забезпечити відновлення та стале функціонування інформаційної сфери держави і суспільства.

Загрози національній безпеці України – явища, тенденції і чинники, що унеможливають чи ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей України [6]. Беззаперечним, на нашу думку, є те, що стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій в умовах формування глобального інформаційного суспільства докорінно посилив значення інформаційної складової в забезпеченні національної безпеки. Тож при аналізі проблеми інформаційного суверенітету принципове значення має розгляд і вивчення проблеми загроз інформаційному суверенітету. Наслідком загроз, у тому числі інформаційних, є завдання шкоди життєво важливим інтересам людини, суспільства і держави в інформаційній сфері.

Загалом їх можна трансформувати в чотири групи, які відповідають чотирьом сферам впливу: 1) інформаційно-психологічну (вплив на суспільство); 2) технологічну (вплив на інформаційну інфраструктуру); 3) правову (відсутність / недосконалість правової бази, що регулює правовідносини в інформаційній сфері); 4) політичну (інституційна недосконалість, цензура тощо).

На нашу думку, сьогодні основними для України з них є ті, що пов'язані із агресією РФ проти нашої держави: інформаційна агресія держави-агресора та контрольованих нею структур, зокрема шляхом інформаційно-комунікаційного домінування держави-агресора на тимчасово окупованих територіях; проведення державою-агресором спеціальних інформаційних операцій; недостатня розвиненість національної інформаційної інфраструктури, що обмежує можливості України ефективно протидіяти інформаційній агресії та проактивно діяти в інформаційній сфері для реалізації національних інтересів України; неефективність державної інформаційної політики щодо формування національної ідентичності, недосконалість законодавства стосовно регулювання суспільних відносин в інформаційній сфері, невизначеність стратегічних комунікацій, недостатній рівень медіа грамотності та медіа культури суспільства тощо.

Особливою групою загроз інформаційній безпеці, що актуальні для України, є загрози, зумовлені вірту-

лізацією – соціальним відчуженням людини, зміненими станами свідомості, переходом до особистісного віртуального світу. За прискорених темпів інформаційного прогресу, особливо з розвитком «Інтернету речей», людина взагалі ризикує перетворитися на даток до інформаційних технологій та інформаційних ресурсів. Тому необхідно забезпечити не лише безпеку інформації, а й інформаційну безпеку суспільства, котре, у свою чергу, є носієм такої глобальної загрози інформаційній безпеці людини, як інформаційна дискримінація, яка виявляється в поділі людей на тих, які мають доступ до інформації, і тих, які його не мають, адже від цього залежить можливість формування неспотвореної «картини світу». Як правильно зазначає З. Живко, закрити національний інформаційний простір від такого інформаційного впливу, передусім зовнішнього, за допомогою адміністративних заходів неможливо, то ж варто оберегти його від загроз безпеці так само, як наземний, повітряний і морський [10].

Забезпечення інформаційного суверенітету держави є системою політичних, організаційних, правових, соціально-економічних, культурних та інших гарантій його реалізації. У юридичній науці використовується категорія «механізм забезпечення» використовується стосовно забезпечення єдності правового простору, правопорядку, законності, забезпечення прав людини. Узагальнюючи теоретико-правові напрацювання, можна виділити кілька підходів до визначення механізму забезпечення інформаційного суверенітету – організаційно-управлінський, інституційний і функціонально-технологічний. Виділяють також правовий або юридичний механізм забезпечення суверенітету. Спільним для всіх підходів до визначення змісту даної категорії є розгляд вказаного поняття як системи елементів, що включають принципи та норми різних галузей права, суб'єктів, змісту діяльності суб'єктів, включаючи засоби і інструменти. Поєднуючи ці підходи, визначимо, що з правової точки зору, цей механізм представляє собою сукупність інститутів держави, задіяних у процесі забезпечення інформаційного суверенітету, та їх повноважень, а також сукупність правових норм, які регулюють зміст та процес вказаної діяльності.

Висновки. Отже, забезпечення інформаційного суверенітету становить діяльність держави в особі уповноважених державних суб'єктів, спрямовану на впорядкування суспільних відносин в інформаційній сфері з метою визначення та захисту національних інтересів України в інформаційній сфері, їх реалізацію, а також формування системи національної інформаційної стійкості.

Національна інформаційна стійкість – це здатність держави і суспільства ефективно протистояти інформаційним загрозам, адаптуватися до змін інформаційної безпеки, підтримувати її стале функціонування, швидко відновлюватися до бажаної рівноваги після кризових ситуацій. Національна інформаційна стійкість забезпечується через спроможності – сукупність людських, матеріально-технічних, інформаційних ресурсів відповідних суб'єктів, що визначають їх здатність ефективно протидіяти загрозам, надзвичайним і кризовим ситуаціям, забезпечити відновлення та стале функціонування інформаційної сфери держави і суспільства.

Зважаючи на те, що державний суверенітет характеризує державу як її політико-правова характеристика, то інформаційний суверенітет є тією характеристикою, яку держава повинна собі забезпечити через відповідний механізм, відтак пріоритетним при розгляді інформаційного суверенітету є діяльнісний підхід, що включає правовий, інституційний, функціонально-технологічний аспекти тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ковтун В. І. Гарантії державного суверенітету України: конституційні аспекти : монографія. Х. : Фактор, 2014. 216 с.
2. Задерейко А., Логінова Н., Троянський А. Концептуальні основи захисту інформаційного суверенітету держави. Гуманітарний та інноваційний ракурс професійної майстерності: пошуки молодих вчених : мат. II Міжнародної наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених (Одеса, 27 жовтня 2016 р.). Одеса : Фенікс, 2016. С. 183–185.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доп.) / уклад, і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
4. Ярема О.Г. Зміст інформаційного суверенітету у контексті державного суверенітету *Юридичний науковий електронний журнал* № 3/2022 http://lsej.org.ua/3_2022/43.pdf.
5. Конституція України. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 11.05.2024).
6. Про національну безпеку України: Закон України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 11.08.2024).
7. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності: Закон України 13.12.2022. URL : <https://ips.ligazakon.net> (дата звернення: 23.08.2024).
8. Шмоткін О.В. Філософсько-правова парадигма забезпечення національної безпеки : монографія у 2-х частинах. К. НА СБУ, 2018. Ч 2. 192 с.
9. Концепція забезпечення національної системи стійкості, затверджена Указом Президента України від 27 вересня 2021 року № 479/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4792021-40181> (дата звернення: 23.09.2024).
10. Живко З., Живко М. Інформаційні загрози: суть і проблеми. Безпека та захист інформації в інформаційних системах : тези доповідей II міжнародної НПК. К., 2017. С. 116–118.